

- турнеє відродження в Україні. – Львів: Астерікс, 1993. – С. 208.
- 7 Силенко Л. Переоцінка духовної вартості / Л. Силенко. – Львів: Самобутня Україна, 2008. – С. 86.
- 8 Сафронов А. Г. Мифы и мифология новых религий / А. Г. Сафронов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2002. – № 561. – С. 229.
- 9 Там само. – С. 230.
- 10 Лозко Г. Право славимо! / Г. Лозко // Людина і світ. – 1995. – № 9. – С. 45.
- 11 Межимир (волхв). Малий Требник Рідної Православної Віри / Межимир (волхв). – К.: Духовне видання РВ РПВ, 2005. – С. 230.
- 12 Відичне Православ'я: наш шлях до Бога. Віровідання / волхв Богумир (Миколаїв Р. Д.). – К.: Духовне видання РВ РПВ, 2006. – С. 13.
- 13 Глушак А., Работкіна С. Неоязичництво в сучасній Україні / А. Глушак, С. Работкіна // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. Кн. II. – Львів: Логос, 2007. – С. 323.
- 14 Базик Д. Неоязичництво в Україні в контексті відродження первісних форм релігійних вірувань / Д. Базик // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. Кн. I – Львів: Логос, 2007. – С. 16.
- 15 Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. Монографія / А. М. Колодний. – Львів : СПОЛОМ, 2005. – С. 69.

SUMMARY

Irina Okorokova

UKRAINIAN NEW-PAGANISM AS A PRODUCT OF THE HISTORICAL MYTH

The article is devoted to analysis of Ukrainian New-pagan as a product of the historical myth. Author characterizes using of historical myths by native faith organizations, connection between existence of these myths and distribution of new-pagan movement in Ukraine.

Keywords: historical myth, new-pagan, native faith.

Роман Пасічний,

старший викладач Національного університету
“Львівська політехніка”

ВІД СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ

Визначається богословська значущість християнського суспільного вчення та його рівні. Розглядається еволюція соціального вчення Католицької церкви. Аналізуються праці видатних діячів Церкви та вплив богословсько-

філософських концепцій на формування соціальної доктрини.

Ключові слова: філософські концепції, соціальна доктрина, суспільне життя, суспільне благо, християнське вчення.

Впровадження у школах предмета “Християнська етика”, в основі якого лежать спільні для Католицької та Православної церков богословсько-філософські погляди, надає актуальності означеній темі. Маючи на меті простежити розвиток соціальної доктрини Католицької церкви, проаналізуємо погляди богословів, починаючи від періоду Вселенської церкви і закінчуючи XIX ст., які і будуть предметом дослідження. Деякі аспекти розвитку католицької соціальної доктрини були розкриті у працях О. Волинець, І. Гладилевича, А. Колодного, О. Титаренка, П. Яроцького. Перспективою розвитку теми є вивчення доробку православних богословів та пошук спільних рис із католицькою доктриною.

Християнське суспільне, або соціальне, вчення – це не збірка практичних вказівок щодо вирішення “соціального питання” і не вдалий підбір певних досягнень сучасної соціології, які придатні для християнського суспільного виховання, а складова християнської концепції життя¹. Воно включає три рівні. По-перше, природний закон, що досягається розумом, по-друге, Одкровення із Заповідями Блаженства як принципами в соціальній сфері (потребують віри), і по-третє, історичний есхатологічний рівень християнського вчення, втілений у людських справах і, відповідно до задуму Божого, плані спасіння. Опираючись на це, кардинал Гьофнер дає визначення християнському суспільному вченню як сукупності соціально-філософського (головним чином на підставі суспільно зорієнтованої людської природи) та богословського (на підставі християнського спасіння) пізнання сутності та устрою людського суспільства, а також норм і обов’язків, які впливають із цього пізнання та реалізуються в конкретних суспільних відносинах².

З богословського погляду християнське суспільне вчення має важливе завдання застерегти від будь-яких соціальних утопій. Мета християнського суспільного вчення (суспільно-політичного, етичного та педагогічного напрямів) – це такий суспільний лад, в якому людина могла б здійснювати Божу волю і провадити християнське життя³.

При вивченні метафізичних, етичних та богословських основ суспільного життя, яке належить до першорядних завдань християнського суспільного вчення, слід постійно зважати на фактор часу, бо інакше цьому вченню загрожує небезпека зосередитися на далеких від реальності абстракціях і стати неактуальним. Звідси випливає, що християнське суспільне вчення повинне зважати на підтверджені дані емпірично-систематичної соціології, суспільної історії, соціальної психології, демографії тощо та ґрунтовно оцінювати їх, особливо в сучасну епоху, коли бурхливий суспільний, технічний та економічний розвиток значно змінює форми і спосіб життя людини.

Католицька традиція соціального вчення, що ґрунтується на Новому Завіті, не має собі рівних. Але це не означає, що в православ’ї і в протестантів не існує аналогів. Витоки соціального вчення йдуть від отців Церкви (на той час ще Вселенської) і є загальними для візантійської й латинської традицій, а в XVI ст. реформатори, зокрема Кальвін, розвинули соціальну думку,

що знайшла послідовників у XIX і, особливо, в XX ст. Щодо православ'я, то в середині XIX – на початку XX ст. в Росії з'явилася плеяда мислителів, які зробили вирішальний внесок у соціальну думку християнства.

З появою видатної енцикліки Лева XIII "Rerum novarum" (1891) починається стрімкий розвиток католицької соціальної традиції, продовжений в енцикліках та інших пастирських документах римських первосвящеників та єпископів різних континентів. Те, що прийнято називати католицькою соціальною доктриною останніх ста років, засновано не тільки на ідеях грецьких і латинських отців, а й на схоластиці, розробленій у XIII ст. Фомою Аквінським, та есхатологічному аспекті соціального християнського вчення, якому ми зобов'язані Павлові VI та Іоану-Павлу II.

П. де Лоб'є визначає три головних етапи у розкритті соціальної доктрини⁴. Перший – пастирський етап, що приблизно відповідає добі отців Церкви і перших Вселенських соборів. Не всі вони зверталися до власне соціальних питань, проте всі дійшли згоди, виходячи з євангельських принципів: одяга голих, нагодувати голодних, працювати і ділитися. Засадничі праці грецьких отців у цій галузі належать Василю Великому й Іоану Златоусту; з латинських отців варто назвати Амвросія та Августина. Отців цікавив план порятунку людини, а не план економічний, вони проповідували не спільну власність, а спільноту, принцип якої – ділитися з іншими. Вони не чекають того моменту, коли держава встановить порядок розподілу благ, а нагадують, що багатих будуть судити по тому, як вони користуються своїм багатством. Вони не вимагають негайного знищення рабства, а хочуть, щоб господарі не забували про те, що раби – діти Божі, і все те, що вони зроблять найменшому з них, вони зроблять Христові. Метою їхньої діяльності була зміна ментальності для того, щоб змінити систему.

Другий етап був науковим, однак цілком зберіг при цьому свій пастирський характер. Він пов'язаний з появою схоластики. Думки схоластів нав'язуються до персоналізму, базованого на христології, і втілюються у вигляді декількох принципових ідей: тільки особистість значуща сама по собі; всі соціальні інститути підлегли їй; родина – в силу своєї близькості до особистості – перебуває в центрі громадського/світського суспільства, що повинне їй служити; для добродісного життя потрібен певний мінімум добробуту; матеріальні блага призначені для всіх.

Внесок першої схоластики (XIII ст.) головним чином метафізичний, другої (XVI ст.) – юридичний і соціологічний, хоча в обох випадках йдеться про процес втілення християнських цінностей. Третій етап, синтетичний, почався з появою вчень пап. Вони доповнюють пастирське вчення отців і наукові теорії схоластики досягненнями гуманітарних наук, що розвивалися з XVIII ст. Цей етап ознаменувала енцикліка "Rerum novarum"⁵. Лев XIII заклав основи християнської соціальної доктрини, що йде від св. Фоми. Пій XI, Пій XII, Іоан XXIII, Павло VI та Іоан-Павло II зробили істотний внесок у розвиток соціальної доктрини, про що свідчить велика кількість документів. Те, що можна було б назвати основним знанням у соціальній доктрині Церкви, має богословську природу і пов'язано з моральним богослов'ям, зберігаючи при цьому певну самостійність, обумовлену сучасною роллю та рівнем розвитку соціальних і гуманітарних наук.

Першим з отців Церкви, хто торкнувся проблеми буття у світлі Одкровення, був Амвросій Міланський, який здійснив спробу християнізації римського права. Завдяки Амвросію, Церква з IV ст. починає духовно опікуватися політичною владою. Ідеї Амвросія полягають у тому, що вірність батьківщині (державі) переважає над сімейними інтересами, а християнський універсалізм стоїть понад вірністю батьківщині (ця ієрархія базується на християнських цінностях і збігається з системою цінностей платоніків і стоїків). Він хоче знищити концепцію власності як абсолютного права, а твердження про загальне призначення благ дозволяє єпископові Міланському вимагати від багатих поділитися тим, що вони мають. Амвросій викривав олігархію (накопичення багатства заради багатства), яка поширилася після реформ Діоклетіана і Костянтина, внаслідок яких розграбування держави набуло постійного характеру і призвело до ослаблення всього соціального організму. Амвросій пропонує інший тип взаємин – заснований на Євангелії, а саме: ділитися з іншими в ім'я справедливості і дружби. У своєму вченні Амвросій, вихований на традиціях римського права, розвиває римське і грецьке поняття справедливості, перетворюючи його у світлі Одкровення. Зусиллями Амвросія римське право стало правом християнським і, не скасовуючи природного права, яке було предметом грецької філософії й основою римської юриспруденції, надало йому нового значення – однієї віри недостатньо, потрібні дії, і все пізнається у світлі Христовому.

Питаннями соціальної справедливості займався ще один грецький отець – Іоан Златоуст. Роздуми про працю, господарське та сімейне життя, рабство й бідність утворюють складові його соціальної доктрини. Крім закликів ділитися із бідними (від цього залежить порятунк віруючих), братерство християн, у його розумінні, передбачає й дотримання багатьох інших принципів. Рабство Златоуст розглядає як наслідок первородного гріха, саме тому потрібно на добровільних засадах викоринити його з суспільства, яке вважає себе християнським. Водночас Златоуст стверджує, що милостиня призначена тільки для тих, хто не має сили своєю працею задовольнити свої потреби⁶, хоча сам факт бідності вже змушує багатих допомагати без з'ясування обставин. Поза тим, трудова діяльність людини має також моральну і виховну цінність. Праця відкриває можливість для відносин, що поєднують членів суспільства, для дружби і діяльної любові до ближнього.

З положень, якими просякнуті тексти Іоана Златоуста, викристалізовується богослов'я праці. Незважаючи на фрагментарність цих повчань та відсутність зв'язку з сучасною соціально-економічною ситуацією, ідеї Златоуста й антиохійської традиції, безсумнівно, є значним внеском у богослов'я та зберігають свою цінність для людей XXI ст.

Серед учителів антиохійської школи можна назвати Діодора Тарсійського, Северіана Давольського, Феодоріта Кіррського, але саме Златоуст залишив фундаментальні твори, написані в пастирському дусі й підкріплені його винятковим антиохійським і константинопольським досвідом у соціальних питаннях.

Отці Церкви, і особливо Златоуст, є яскравим прикладом пророчого характеру соціального вчення. Схоластам і теперішнім енциклікам притаманний підхід, пов'язаний із безпосереднім застосуванням Святого Письма для трактування соціальних питань, але в отців Церкви цей підхід більш прямо-

лінійний і має пастирський характер, оскільки їх цікавила не стільки наука, скільки конкретне втілення евангельських вимог у житті.

Соціальне вчення отців Церкви було спрямоване передусім на зміну свідомості, а лише після цього – на зміну суспільного устрою. Вони звертаються насамперед до кожного християнина, для того, щоб його віра знайшла відображення в соціальному плані.

Наступний крок до розвитку соціальної доктрини було зроблено Августиним Іппонським. Своє бачення соціальної дійсності та поради щодо християнізації суспільства він виклав у творі “Два гради”: град земний, в якому ми живемо, – навколишній світ, і град небесний, якого має прагнути кожен християнин. Августин переконує, що ті, хто зробив свій внутрішній вибір на користь небесного граду (прагне його досягти), повинні намагатися забезпечити зовнішній, земний світ настільки, наскільки це не шкодить служінню Богів. Небесний град, стверджує єпископ Іппонський, скликає громадян усіх народів, не надаючи значення тому, що вони різняться за звичаями та мають відмінності у законах і установах, за допомогою яких земний світ підтримується, нічого з цього не руйнуючи, а навпаки, зберігаючи і дотримуючись усього, що є в різних народів, і спрямовується до тієї самої мети, що й земний світ, якщо це тільки не перешкоджає шануванню єдиного найвищого і правдивого Бога. Мир на землі – не кінцева мета, це своєрідне відображення миру на небесах і певною мірою приготування до нього. Тобто варто домагатися миру і зберігати його, не зупиняючись на цьому, оскільки він становить собою лише мінливий образ незмінного стану речей.

Такий погляд дозволяє визначити абсолютне й відносне значення соціально-політичних проблем. Абсолютне – оскільки духовне призначення кожного пов'язане з його поведінкою, починаючи від граду земного й аж до граду небесного. Відносне – оскільки тільки вічне призначення може бути самометою. Цим визначається підпорядкування земного духовному, а також турбота про земні справи. Єпископ Іппонський проповідує подання милостині й відмову від мирських благ, одночасно засуджуючи лихварство і накопичення. В Августина не було визначеної моделі організації суспільства, і він тільки встановлював критерії справедливості, за якої з множини (multitude) утворюється народ (populus): саме тут постає третій град – людський, особливо виділений у Фоми Аквінського. З цього моменту і до сьогодні Церква приймає підхід Августина і забороняє включати у свою соціальну доктрину яку-небудь програму або напрямок (третій шлях), обґрунтовуючи це богословськими принципами. З цієї позиції Церква не нав'язує суспільству певну ідеальну модель, а намагається християнізувати людей, які вже самі створять установи. Завдяки Августині, Церква, існуючи на цьому світі, залишається “не від світу цього”, переймаючись земними справами, не втручається в них.

Фома Аквінський розвинув ідеї Августина. У своєму богослов'ї він спирався на філософію, зокрема на Аристотеля, і чітко визначив зв'язок між розумом і Одкровенням, між природою та благодаттю. Щодо соціальної доктрини, то твори Фоми Аквінського містять системний виклад важливих принципів, на яких ґрунтується енцикліка Лева XIII та які становлять протягом останніх ста років основу соціального вчення Церкви.

Маючи таку потужну філософсько-богословську базу, Церква робить наступний крок у розвитку свого соціального вчення. Антонін, архієпископ Флорентійський (1445), став утіленням реформаторського духу в місті, що відкрило новий етап в економічному житті, з якого вийшов капіталізм нового часу. Свої оригінальні думки він виклав у праці “Сума богослов’я”, присвяченій моральному богослов’ю й особливо економіці. У першій частині, яка стосується процесу виробництва, в сімох розділах послідовно розглядаються питання про виробництво матеріальних благ, їхню економічну вартість, про ціни, грошові одиниці, платежі, кредити й операції обміну. В другій частині – про розподіл матеріальних благ – шість розділів стосуються справедливих умов розподілу, власності, бідності, страхування, справедливої оплати праці й прибутку. У наступній частині мовиться про споживання благ, два розділи про приватний сектор описують правильне і неправильне поводження з матеріальними благами і два – про державне майно – присвячені податкам і боргам.

Антонін у своєму творі наводив не окремі зауваження загального плану з економічних питань, а докладний опис життя представників різних професій і основних економічних операцій. Там, де йдеться про принципи, котрі визначають моральне життя, Антонін йде за Фоною Аквінським. Однак там, де він торкається економічної практики, його внесок набуває самостійного значення. Даючи визначення економічної вартості, Антонін цитує Аристотеля і св. Фому. Еталоном економічної вартості він називає критерій праці, робить із необхідності справжню підставу економічної вартості, визначення якої залежить від часу, місця і людей, інакше кажучи – від ринку. Як богослова його хвилює справедлива ціна, і він наводить три види обмежень для ринкових коливань: право, звичай і людська порядність. Ці регулятори морального порядку становлять основу того, що сьогодні назвали б “соціально-ринковою економікою”. Розмірковуючи про власність, Антонін спочатку нагадує про загальне призначення благ, що належать до природного права. Відповідно до поглядів отців Церкви, приватна власність на блага стала необхідною лише після первородного гріха, отже, вона законна, за винятком періодів катастроф, коли виникає право на розподіл наявних благ. Сім’я – центр економічної діяльності доіндустріальної епохи – є предметом особливої уваги Антоніна. Він говорить про соціальний поділ праці між чоловіками і жінками, про справедливу оплату праці, про сімейний дохід і розпорядження сімейним бюджетом, який можна уявити у вигляді концентричних кіл: у центрі – витрати, необхідні для існування родини, потім заощадження, потім частина, що віддається бідним, і нарешті – витрати на розкіш. Останню не слід змішувати з марнотратністю, яку Антонін, навпаки, суворо засуджує. Архієпископ докладно розглядає, за рахунок яких доходів люди мають право здобувати багатство. Він виключає процентні позики, але допускає прибуток, отриманий при певному ризику й умілому керуванні справами. Відсутній і апріорний осуд збагачення за умови його законного походження й гідної витрати в інтересах родини та міста. Наводяться слова св. Фоми про те, що влада монарха заснована не задля його власних інтересів, а задля суспільного блага. Ще більше Антонін заглиблюється в деталі встановлення і збору прямих і непрямих податків, які викликають серйозні моральні проблеми і значні соціальні наслідки. І нарешті, він

детально викладає проблему громадського обов'язку. Питання економічної етики, підняті св. Антонієм Флорентійським, висвітлені з двох позицій: розуму й Одкровення. Варто підкреслити безпрецедентну роль наукового підходу в цих роздумах, який спирається на емпіричні дані, отримані у Флоренції того часу. Тоді, коли Європа готова була збагатитися, він проповідував не відмовлятися від багатства, а користуватися ним по-християнськи.

Таким чином, сучасна соціальна доктрина Католицької церкви своїм корінням сягає поглядів богословів і отців Церкви, починаючи від Вселенської церкви і завершуючи богословськими працями XIX ст. Потрібно зазначити, що соціальне вчення отців Церкви було спрямоване передусім на зміну свідомості: віра кожного християнина має знайти своє відображення в соціальному плані.

- 1 Тулюк-Кульчицький Д. Державна етика (Католицька наука про державу) / Діонісій Тулюк-Кульчицький. – Мюнхен, 1966.
- 2 Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Йозеф кардинал Гьофнер – наук. ред., передм. о. І. Гаваньо. – Львів: Свічадо, 2002.
- 3 Де Лобье П. Три града (Социальное учение христианства) / Патрик де Лобье. – СПб.: Алтея, 2001. – С.12.
- 4 Там же. – С. 51.
- 5 Энциклика Его Святейшества папы Льва XIII “Rerum novarum” по социальной проблеме о положении рабочих / Лев XIII; Пер. с издательства Апостольской молитвы Ордена иезуитов. – Краков, 1939 // Энциклики Его Святейшества папы Римского 1891, 1981, 1991 гг.: о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. – К., 1993.
- 6 Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста архиепископа константинопольского // Иоанн Златоуст. Беседы на второе послание св. Апостола Павла к Фессалоникийцам, Беседа 5,2 / Пер. с гр.– СПб.: Духовная академия, 1959. – С. 173.

SUMMARY

Roman Pasicnyy

FROM SOCIAL STUDIES TO SOCIAL DOCTRINE

Theological meaningfulness of christian public studies and his levels is determined. The evolution of social studies of catholic church is examined. Labours of prominent figures of church and influence of theological-philosophical conceptions are analysed on forming of social doctrine.

Key words: philosophical conceptions, social doctrine, public life, public blessing, christian studies.